

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 17ης Φεβρουαρίου 1998 *

Στην υπόθεση C-249/96,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Industrial Tribunal, Southampton (Ηνωμένο Βασίλειο), προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Lisa Jacqueline Grant

και

South-West Trains Ltd,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ, της οδηγίας 75/117/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Φεβρουαρίου 1975, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 42), και της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70),

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, C. Gulmann, H. Ragnemalm, M. Wathelet, προέδρους τμήματος, G. F. Mancini, J. C. Moitinho de Almeida, P. J. G. Kapteyn, J. L. Murray, D. A. O. Edward, J.-P. Puissochet (εισηγητή), G. Hirsch, P. Jann και L. Sevón, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. B. Elmer
γραμματέας: L. Hewlett, υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

- η L. Grant, εκπροσωπούμενη από την Cherie Booth, QC, τον Peter Duffy και τη Μαρία Δημητρίου, barristers,
- η South-West Trains Ltd, εκπροσωπούμενη από τον Nicholas Underhill, QC, και τον Murray Shanks, barrister,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τον John E. Collins, του Treasury Solicitor's Department, επικουρούμενο από τους Stephen Richards και David Anderson, barristers,
- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την Catherine de Salins, υποδιευθύντρια της διευθύνσεως νομικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, και την Anne de Bourgoing, chargée de mission στην ίδια διεύθυνση,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον Christopher Docksey και τις Marie Wolfcarius και Carmel O'Reilly, μέλη της Νομικής Υπηρεσίας,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις της L. Grant, εκπροσωπούμενης από τη Cherie Booth, τον Peter Duffy και τη Μαρία Δημητρίου, της South-West Trains Ltd, εκπροσωπούμενης από τους Nicholas Underhill και Murray Shanks, της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενης από τους John E. Collins, David Anderson και Patrick Elias, QC, και της Επιτροπής, εκπροσωπούμενης από τις Carmel O'Reilly και Marie Wolfcarius, κατά τη συνεδρίαση της 9ης Ιουλίου 1997,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 30ής Σεπτεμβρίου 1997,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Με απόφαση της 19ης Ιουλίου 1996, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 22 Ιουλίου 1996, το Industrial Tribunal, Southampton, υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, έξι προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 119 της ίδιας Συνθήκης, της οδηγίας 75/117/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Φεβρουαρίου 1975, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 42), και της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70).

- 2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της L. Grant και του εργοδότη της, της South-West Trains Ltd (στο εξής: SWT), σχετικά με την εκ μέρους της SWT άρνηση παροχής εκπτώσεως στα εισιτήρια συγκοινωνιών στη γυναίκα σύντροφο της L. Grant.
- 3 Η L. Grant εργάζεται στην SWT, εταιρία σιδηροδρόμων της περιφέρειας του Southampton.
- 4 Το άρθρο 18 της συμβάσεως εργασίας της L. Grant, που τιτλοφορείται «Εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών», ορίζει τα εξής:

«Θα δικαιούσθε τις παροχές δωρεάν και μειωμένων εισιτηρίων συγκοινωνιών που δικαιούνται οι υπάλληλοι του βαθμού σας. Τις παροχές αυτές θα δικαιούνται ο σύζυγός σας και τα συντηρούμενα από σας άτομα. Η χορήγηση των παροχών αυτών είναι στη διάκριση [του εργοδότη] και ανακαλείται σε περίπτωση καταχρήσεως.»

- 5 Κατά τον χρόνο των επίδικων πραγματικών περιστατικών, ο κανονισμός που είχε θεσπίσει ο εργοδότης για την εφαρμογή των διατάξεων αυτών (Staff Travel Facilities Privilege Ticket Regulations) προέβλεπε, στο άρθρο 8 («σύζυγοι και σύντροφοι»):

«Παρέχονται προνομιακά εισιτήρια σε κάθε εργαζόμενο (...) για τον νόμιμο σύζυγό του, εκτός αν αυτός τελεί σε “νόμιμη διάσταση” με τον εργαζόμενο.

(...)

Παρέχονται προνομιακά εισιτήρια για τον “common law opposite sex spouse” (έκφραση που χρησιμοποιείται συνήθως για να ορισθεί ο συζών σύντροφος του αντιθέτου φύλου) του υπαλλήλου (...) εφόσον υποβληθεί κατά νόμο δήλωση ότι υφίσταται τουλάχιστον από διετίας σοβαρός δεσμός (...).

- 6 Ο κανονισμός αυτός όριζε, επιπλέον, τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούσαν να χορηγηθούν οι εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών στον εν ενεργεία εργαζόμενο (άρθρα 1 έως 4), στον εργαζόμενο που διέκοψε προσωρινώς ή οριστικώς τη δραστηριότητά του (άρθρα 5 έως 7), στον επιζώντα σύζυγο του εργαζομένου (άρθρο 9), στα τέκνα του εργαζομένου (άρθρα 10 και 11), καθώς και στα συντηρούμενα από αυτόν άτομα της οικογενείας του (άρθρο 12).
- 7 Βάσει των διατάξεων αυτών, η L. Grant ζήτησε, στις 9 Ιανουαρίου 1995, να της χορηγηθούν εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών για τη γυναίκα σύντροφό της με την οποία δήλωσε ότι διατηρούσε «σοβαρή σχέση» από διετίας και πλέον.
- 8 Η SWT αρνήθηκε να χορηγήσει την αιτούμενη παροχή με το αιτιολογικό ότι, εφόσον επρόκειτο για μη έγγαμα άτομα, οι εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών μπορούσαν να παρασχεθούν μόνο για σύντροφο αντιθέτου φύλου.
- 9 Η L. Grant άσκησε εν συνεχεία αγωγή κατά της SWT ενώπιον του Industrial Tribunal, Southampton, ισχυριζόμενη ότι η άρνηση που της είχε αντιταχθεί συνιστούσε δυσμενή διάκριση λόγω φύλου, αντίθετη προς τον Equal Pay Act 1970 (νόμο περί της ισότητας των αμοιβών), το άρθρο 119 της Συνθήκης και/ή

την οδηγία 76/207. Η L. Grant ισχυρίστηκε, ειδικότερα, ότι ο προκάτοχός της, ένας άντρας ο οποίος είχε δηλώσει ότι διατηρούσε σοβαρή σχέση με μια γυναίκα από διετίας και πλέον, είχε τύχει των παροχών οι οποίες δεν της χορηγούνταν.

- 10 Το Industrial Tribunal, Southampton, θεώρησε ότι το πρόβλημα το οποίο αντιμετώπιζε συνίστατο στο αν η άρνηση χορηγήσεως των επίδικων παροχών, στηριζόμενη στον γενετήσιο προσανατολισμό του εργαζομένου, αποτελούσε «δυσμενή διάκριση λόγω φύλου», υπό την έννοια του άρθρου 119 της Συνθήκης και των οδηγιών περί της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών. Το Industrial Tribunal, Southampton, τόνισε ότι, μολονότι ορισμένα δικαστήρια του Ηνωμένου Βασιλείου είχαν απαντήσει αρνητικά με τις αποφάσεις τους στο ερώτημα αυτό, με την απόφαση του Δικαστηρίου της 30ής Απριλίου 1996, C-13/94, P. κατά S. (Συλλογή 1996, σ. I-2143), κρίθηκε αντιθέτως, «κατά τρόπο πειστικό, ότι η δυσμενής διάκριση που στηρίζεται στον γενετήσιο προσανατολισμό [είναι] παράνομη».
- 11 Για τους λόγους αυτούς, το εθνικό δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
 - «1) Αντιβαίνει (με την επιφύλαξη του ερωτήματος 6 κατωτέρω) στην αρχή της ίσης αμοιβής ανδρών και γυναικών, που καθιερώνουν το άρθρο 119 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και το άρθρο 1 της οδηγίας 75/117 του Συμβουλίου, η άρνηση χορηγήσεως στον εργαζόμενο παροχής συνισταμένης σε εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών για τον ιδίου φύλου άγαμο σύντροφο με το οποίο συζεί, εφόσον η παροχή αυτή χορηγείται για τους συζύγους ή τους αγάμους συντερόφους αντιθέτου φύλου που συζούν με κάποιον εργαζόμενο;
 - 2) Περιλαμβάνει ο όρος “διακρίσεις φύλου”, κατά την έννοια του άρθρου 119, τις διακρίσεις λόγω του γενετήσιου προσανατολισμού του εργαζομένου;

- 3) Περιλαμβάνει ο όρος “διακρίσεις φύλου”, κατά την έννοια του άρθρου 119, τις διακρίσεις λόγω του φύλου του συντρόφου του εργαζομένου;
 - 4) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα 1, έχει ο εργαζόμενος, στον οποίο αντιτάσσεται άρνηση χορηγήσεως της ως άνω παροχής, δικαίωμα κατά το κοινοτικό δίκαιο το οποίο μπορεί να επικαλεστεί απευθείας κατά του εργοδότη του;
 - 5) Αντιβαίνει η εν λόγω άρνηση στις διατάξεις της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου;
 - 6) Μπορεί ο εργοδότης να δικαιολογήσει την άρνηση αυτή αποδεικνύοντας μάλλον α) ότι σκοπός της ως άνω παροχής είναι η χορήγηση πλεονεκτημάτων σε συζύγους ή σε συντρόφους που τελούν σε κατάσταση ισοδύναμη με εκείνη των συζύγων και β) ότι οι σχέσεις μεταξύ συζώντων συντρόφων του ίδιου φύλου δεν θεωρούνταν κατά παράδοση και δεν θεωρούνται γενικώς από το κοινωνικό σύνολο ως ισοδύναμες με τον γάμο, παρά προβάλλοντας λόγους οικονομικής και οργανωτικής φύσεως που αφορούν τη συγκεκριμένη εργασιακή σχέση;»
- 12 Τα έξι αυτά ερωτήματα πρέπει να συνεξετασθούν, δεδομένου ότι αλληλοσυνδέονται στενά.
- 13 Πρέπει να υπομνησθεί, κατ’ αρχάς, ότι το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι οι εκπώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών που παρέχονται από έναν εργοδότη στους πρώην εργαζομένους του, στους συζύγους τους ή στα συντηρούμενα από αυτούς άτομα, λόγω της απασχολήσεως των εργαζομένων αυτών, αποτελούν στοιχεία της «αμοιβής» υπό την έννοια του άρθρου 119 της Συνθήκης (βλ., στο πνεύμα αυτό, απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 1982, 12/81, Garland, Συλλογή 1982, σ. 359, σκέψη 9).

- 14 Εν προκειμένω, δεν αμφισβητείται ότι η εκ μέρους του εργοδότη χορηγούμενη, βάσει της συμβάσεως εργασίας, έκπτωση στα εισιτήρια συγκοινωνιών υπέρ του συζύγου ή του ατόμου, του αντιθέτου φύλου, με το οποίο ο εργαζόμενος διατηρεί σταθερή εξωγαμική σχέση, εμπίπτει στο άρθρο 119 της Συνθήκης. Μια τέτοια παροχή δεν εμπίπτει συνεπώς στην οδηγία 76/207, που μνημονεύεται στο πέμπτο από τα ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο (βλ. απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1996, C-342/93, Gillespie κ.λπ., Συλλογή 1996, σ. I-475, σκέψη 24).
- 15 Από τη διατύπωση των λοιπών ερωτημάτων, όπως και από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, προκύπτει ότι το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν η εκ μέρους του εργοδότη άρνηση χορηγήσεως έκπτώσεως στα εισιτήρια συγκοινωνιών υπέρ του ατόμου, του ιδίου φύλου, με το οποίο ο εργαζόμενος διατηρεί σταθερή σχέση συνιστά δυσμενή διάκριση, απαγορευόμενη από το άρθρο 119 της Συνθήκης και από την οδηγία 75/117, όταν η έκπτωση αυτή χορηγείται υπέρ του συζύγου του εργαζομένου ή του ατόμου, του αντιθέτου φύλου, με το οποίο ο εργαζόμενος διατηρεί σταθερή εξωγαμική σχέση.
- 16 Η L. Grant φρονεί, κατ' αρχάς, ότι μια τέτοια διάκριση συνιστά δυσμενή διάκριση στηριζόμενη ευθέως στο φύλο. Ισχυρίζεται ότι ο εργοδότης της θα είχε λάβει διαφορετική απόφαση αν η επίμαχη στο πλαίσιο της κυρίας δίκης παροχή είχε ζητηθεί από άντρα συζώντα με γυναίκα αντί από γυναίκα συζούσα με γυναίκα.
- 17 Συναφώς, η L. Grant υποστηρίζει ότι το γεγονός και μόνον ότι στον άνδρα εργαζόμενο που προκατείχε τη θέση της είχε χορηγηθεί έκπτωση στα εισιτήρια συγκοινωνιών για τη γυναίκα σύντροφό του, την οποία δεν είχε νυμφευθεί, αρκεί για να στοιχειοθετηθεί ευθεία δυσμενής διάκριση λόγω φύλου.

Κατ' αυτήν, αν στη γυναίκα εργαζόμενη δεν χορηγούνται οι ίδιες παροχές που χορηγούνται στον άνδρα εργαζόμενο, εφόσον οι λοιπές συνθήκες είναι ίδιες, η εργαζόμενη αυτή υφίσταται δυσμενή διάκριση λόγω φύλου (άποψη αποκαλούμενη του «κριτηρίου του μοναδικού διακριτικού στοιχείου» — «but for test»).

- 18 Η L. Grant υποστηρίζει, εν συνεχεία, ότι μια τέτοια άρνηση συνιστά δυσμενή διάκριση στηριζόμενη στον γενετήσιο προσανατολισμό, η οποία περιλαμβάνεται στην έννοια «διακρίσεις φύλου» του άρθρου 119 της Συνθήκης. Κατ' αυτήν, η διαφορετική μεταχείριση που στηρίζεται στον γενετήσιο προσανατολισμό πηγάζει από προκαταλήψεις σχετικά με τη γενετήσια ή συναισθηματική συμπεριφορά των ατόμων συγκεκριμένου φύλου και στηρίζεται, στην πραγματικότητα, στο φύλο των ατόμων αυτών. Προσθέτει ότι η ερμηνεία αυτή απορρέει από την προπαρατεθείσα απόφαση P. κατά S. και απηχεί τόσο τα ψηφίσματα και τις συστάσεις των κοινοτικών οργάνων όσο και την εξέλιξη των διεθνών κανόνων περί δικαιωμάτων του ανθρώπου και των εθνικών κανόνων περί ίσης μεταχειρίσεως.
- 19 Τέλος, η L. Grant ισχυρίζεται ότι η άρνηση που της αντιτάχθηκε δεν δικαιολογείται αντικειμενικά.
- 20 Η SWT, καθώς και η Γαλλική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου φρονούν ότι η άρνηση χορηγήσεως μιας παροχής όπως η επίδικοη στη διαφορά της κύριας δίκης δεν αντιβαίνει στο άρθρο 119 της Συνθήκης. Ισχυρίζονται, κατ' αρχάς, ότι η προπαρατεθείσα απόφαση P. κατά S., περιοριζόμενη στις περιπτώσεις της αλλαγής φύλου, απλώς εξομοίωσε τις διακρίσεις που στηρίζονται στην αλλαγή φύλου ενός ατόμου με τις διακρίσεις που στηρίζονται στο γεγονός ότι ένα άτομο ανήκει σε συγκεκριμένο φύλο.
- 21 Υποστηρίζουν, εν συνεχεία, ότι η διαφορετική μεταχείριση για την οποία διαμαρτύρεται η L. Grant δεν στηρίζεται στον γενετήσιο προσανατολισμό ή στις γενετήσιες τάσεις της, αλλά στο ότι δεν πληροί τις προϋποθέσεις που ορίζει ο κανονισμός της επιχειρήσεως.

- 22 Τέλος, κατ' αυτές, οι διακρίσεις που στηρίζονται στον γενετήσιο προσανατολισμό δεν είναι «διακρίσεις φύλου», υπό την έννοια του άρθρου 119 της Συνθήκης ή της οδηγίας 75/117. Συναφώς, επικαλούνται, μεταξύ άλλων, το γράμμα και τους σκοπούς του άρθρου αυτού, την έλλειψη συναινέσεως μεταξύ των κρατών μελών όσον αφορά την εξομοίωση των σταθερών σχέσεων μεταξύ ατόμων του ιδίου φύλου με τις σταθερές σχέσεις μεταξύ ατόμων αντιθέτου φύλου, την έλλειψη προστασίας των σχέσεων αυτών βάσει των άρθρων 8 ή 12 της Συμβάσεως για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, της 4ης Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: Σύμβαση), καθώς και την έλλειψη εντεύθεν δυσμενούς διακρίσεως, υπό την έννοια του άρθρου 14 της ίδιας Συμβάσεως.
- 23 Η Επιτροπή φρονεί επίσης ότι η άρνηση που αντιτάχθηκε στην L. Grant δεν αντιβαίνει ούτε στο άρθρο 119 της Συνθήκης ούτε στην οδηγία 75/117. Κατά την άποψή της, οι διακρίσεις που στηρίζονται στον γενετήσιο προσανατολισμό των εργαζομένων μπορούν να θεωρούνται «διακρίσεις φύλου» υπό την έννοια του άρθρου αυτού. Ισχυρίζεται, ωστόσο, ότι η διάκριση για την οποία διαμαρτύρεται η L. Grant δεν στηρίζεται στον γενετήσιο προσανατολισμό της, αλλά στο ότι δεν ζει στο πλαίσιο «ζεύγους» (*en couple*) ή με «σύντροφο» (*conjoints*), υπό την έννοια που δίνουν στις εκφράσεις αυτές το δικαίωμα της πλειονότητας των κρατών μελών, το κοινοτικό δικαίωμα και το δικαίωμα που απορρέει από τη Σύμβαση. Η Επιτροπή φρονεί ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, η διαφορετική μεταχείριση που προκύπτει από τη ρύθμιση η οποία ισχύει στην επιχείρηση όπου εργάζεται η L. Grant δεν είναι αντίθετη προς το άρθρο 119 της Συνθήκης.
- 24 Εν όψει των στοιχείων της δικογραφίας, πρέπει κατ' αρχάς να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αν μια προϋπόθεση τιθέμενη από κανονισμό επιχειρήσεως, όπως η επίδικη στη διαφορά της κύριας δίκης, συνιστά δυσμενή διάκριση στηριζόμενη ευθέως στο φύλο του εργαζομένου. Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, θα πρέπει, εν συνεχεία, να εξετασθεί αν το κοινοτικό δικαίωμα απαιτεί από κάθε εργοδότη να εξομοιώνει τις σταθερές σχέσεις μεταξύ δύο ατόμων του ιδίου φύλου με τις σχέσεις μεταξύ εγγάμων ατόμων ή με τις σταθερές εξωγαμικές σχέσεις δύο ατόμων αντιθέτου φύλου. Τέλος, θα πρέπει να εξετασθεί το ερώτημα αν μια δυσμενής διάκριση στηριζόμενη στον γενετήσιο προσανατολισμό συνιστά δυσμενή διάκριση στηριζόμενη στο φύλο του εργαζομένου.

- 25 Πρώτον, πρέπει να τονισθεί ότι η ρύθμιση που ισχύει στην επιχείρηση όπου εργάζεται η L. Grant προβλέπει τη χορήγηση εκπτώσεων στα εισιτήρια συγκοινωνιών στον εργαζόμενο, στον «σύζυγο ή σύντροφο» του, δηλαδή στο άτομο με το οποίο είναι νυμφευμένος και με το οποίο δεν τελεί σε νόμιμη διάσταση ή στο άτομο αντιθέτου φύλου με το οποίο διατηρεί «σοβαρή σχέση» τουλάχιστον επί διετία, στα τέκνα του, στα συντηρούμενα από αυτόν άτομα της οικογενείας του, καθώς και στον επιζώντα σύζυγό του.
- 26 Η άρνηση που αντιτάχθηκε στην L. Grant στηρίζεται στο ότι δεν πληροί τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στη ρύθμιση αυτή και, ειδικότερα, στο ότι δεν ζει με «σύζυγο» ή με άτομο αντιθέτου φύλου με το οποίο διατηρεί «σοβαρή σχέση» από διετίας τουλάχιστον.
- 27 Η τελευταία αυτή προϋπόθεση, από την οποία προκύπτει ότι ο εργαζόμενος πρέπει να ζει σταθερά με άτομο του αντιθέτου φύλου για να μπορεί να τυγχάνει των εκπτώσεων στα εισιτήρια συγκοινωνιών, ισχύει, όπως άλλωστε και οι λοιπές εναλλακτικές προϋποθέσεις που προβλέπονται στον κανονισμό της επιχειρήσεως, ανεξάρτητα από το φύλο του ενδιαφερομένου εργαζομένου. Έτσι, οι εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών δεν χορηγούνται σε άνδρα εργαζόμενο που ζει με άτομο του ίδιου φύλου, όπως επίσης δεν χορηγούνται σε γυναίκα εργαζόμενη που ζει με άτομο του ίδιου φύλου.
- 28 Εφόσον η προϋπόθεση που ορίζει ο κανονισμός επιχειρήσεως ισχύει κατά τον ίδιο τρόπο για τους εργαζόμενους που ανήκουν είτε στο γυναικείο είτε στο ανδρικό φύλο, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά δυσμενή διάκριση στηρίζόμενη ευθέως στο φύλο.
- 29 Δεύτερον, πρέπει να εξετασθεί αν, όσον αφορά την εφαρμογή μιας προϋποθέσεως όπως η επίδικη στη διαφορά της κύριας δίκης, τα άτομα που διατηρούν σταθερή σχέση με σύντροφο του ίδιου φύλου τελούν στην ίδια κατάσταση με τα έγγαμα άτομα ή με εκείνα που έχουν σταθερή εκτός γάμου σχέση με σύντροφο του αντιθέτου φύλου.

- 30 Η L. Grant ισχυρίζεται, μεταξύ άλλων, ότι το δίκαιο των κρατών μελών, καθώς και το δίκαιο της Κοινότητας και άλλων διεθνών οργανισμών, εξομοιώνουν όλο και συχνότερα τις δύο καταστάσεις.
- 31 Συναφώς, μολονότι αληθεύει, όπως τόνισε η L. Grant, ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διακήρυξε την αντίθεσή του προς κάθε δυσμενή διάκριση στηριζόμενη στις γενετήσιες τάσεις του ατόμου, η Κοινότητα ωστόσο δεν θέσπισε μέχρι σήμερα κανόνες καθιερώνοντας μια τέτοια εξομίωση.
- 32 Όσον αφορά το δίκαιο των κρατών μελών, καίτοι, σε μερικά από αυτά, η συμβίωση δύο ατόμων του ιδίου φύλου εξομοιώνεται με τον γάμο, αν και όχι τελείως, στα περισσότερα κράτη μέλη δεν εξομοιώνεται με τις σταθερές εξωγαμικές ετεροφυλοφιλικές σχέσεις παρά μόνο για περιορισμένο αριθμό δικαιωμάτων ή δεν τυγχάνει ουδεμιάς ειδικής αναγνώρισης.
- 33 Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχεται εξάλλου ότι, παρά τη σύγχρονη εξέλιξη των νοοτροπιών έναντι της ομοφυλοφιλίας, οι σταθερές ομοφυλοφιλικές σχέσεις δεν καλύπτονται από το δικαίωμα για σεβασμό της οικογενειακής ζωής που προστατεύεται από το άρθρο 8 της Συμβάσεως (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 3ης Μαΐου 1993, X. και Y. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 9369/81, DR 32, σ. 220· της 14ης Μαΐου 1986, S. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 11716/85, DR 47, σ. 274, παράγραφος 2, και της 19ης Μαΐου 1992, Kerkhoven και Hinke κατά Κάτω Χωρών, 15666/89, μη δημοσιευθείσα, παράγραφος 1) και ότι οι εθνικές διατάξεις που επιφυλάσσουν, για σκοπούς προστασίας της οικογένειας, ευνοϊκότερη μεταχείριση στα έγγαμα άτομα και στα άτομα αντιθέτου φύλου που συζούν σαν σύζυγοι απ' ό,τι στα άτομα του ιδίου φύλου που έχουν σταθερές σχέσεις δεν είναι αντίθετες προς το άρθρο 14 της Συμβάσεως που απαγορεύει, μεταξύ άλλων, τις διακρίσεις λόγω φύλου (βλ. αποφάσεις S. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, όπ.π.,

παράγραφος 7· της 9ης Οκτωβρίου 1989, C. και L. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 14753/89, μη δημοσιευθείσα, παράγραφος 2, της 10ης Φεβρουαρίου 1990, B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 16106/90, D R 64, σ. 278, παράγραφος 2).

- 34 Σε διαφορετικό πλαίσιο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ερμηνεύει εξάλλου το άρθρο 12 της Συμβάσεως υπό την έννοια ότι αφορά μόνον τον παραδοσιακό γάμο μεταξύ δύο ατόμων διαφορετικού βιολογικού φύλου (βλ. αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της 17ης Οκτωβρίου 1986, Rees, σειρά A αριθ. 106, σ. 19, παράγραφος 49, και της 27ης Σεπτεμβρίου 1990, Cossey, σειρά A αριθ. 184, σ. 17, παράγραφος 43).
- 35 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, οι σταθερές σχέσεις μεταξύ δύο ατόμων του ίδιου φύλου δεν εξομοιώνονται με τις σχέσεις μεταξύ εγγάμων ατόμων ή με τις σταθερές εξωγαμικές σχέσεις μεταξύ ατόμων αντιθέτου φύλου. Κατά συνέπεια, ο εργοδότης δεν υποχρεούται από το κοινοτικό δίκαιο να εξομοιώνει την κατάσταση ατόμου που έχει σταθερή σχέση με σύντροφο του ίδιου φύλου με την κατάσταση του εγγάμου ή του έχοντος σταθερή εξωγαμική σχέση με σύντροφο αντιθέτου φύλου.
- 36 Υπό τις συνθήκες αυτές, μόνο στον νομοθέτη εναπόκειται να θεσπίσει, ενδεχομένως, μέτρα ικανά να επηρεάσουν την κατάσταση αυτή.
- 37 Τέλος, η L. Grant υποστηρίζει ότι από την προπαρατεθείσα απόφαση P. κατά S. προκύπτει ότι η διαφορετική μεταχείριση λόγω γενετήσιου προσανατολισμού συγκαταλέγεται μεταξύ των «διακρίσεων φύλου» τις οποίες απαγορεύει το άρθρο 119 της Συνθήκης.

- 38 Στην τελευταία αυτή υπόθεση, είχε υποβληθεί στο Δικαστήριο το ερώτημα αν ένα μέτρο απολύσεως στηριζόμενο στην αλλαγή φύλου του οικείου εργαζομένου έπρεπε να θεωρείται «διάκριση στηριζόμενη στο φύλο» υπό την έννοια της οδηγίας 76/207.
- 39 Το αιτήσαν τότε δικαστήριο διερωτήθηκε συγκεκριμένα αν η οδηγία αυτή είχε ευρύτερο πεδίο εφαρμογής απ' ό,τι ο Sex Discrimination Act 1975 (νόμος περί των διακρίσεων λόγω φύλου), τον οποίο έπρεπε να εφαρμόσει και ο οποίος, κατά τη γνώμη του, δεν κάλυπτε τις διακρίσεις που στηρίζονταν στο γεγονός ότι ο οικείος μισθωτός ανήκε στο ένα ή στο άλλο φύλο.
- 40 Με τις παρατηρήσεις τους ενώπιον του Δικαστηρίου, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή υποστήριξαν ότι η οδηγία δεν απαγόρευε παρά μόνον τις διακρίσεις που πηγάζουν από το γεγονός ότι ο οικείος μισθωτός ανήκει στο ένα ή στο άλλο φύλο, αλλ' όχι τις διακρίσεις που στηρίζονται στην αλλαγή φύλου του μισθωτού.
- 41 Το Δικαστήριο, απαντώντας στην επιχειρηματολογία αυτή, τόνισε ότι οι διατάξεις της οδηγίας που απαγορεύουν τις διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών εκφράζουν απλώς, στον δικό τους περιορισμένο τομέα, την αρχή της ισότητας, η οποία αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις αρχές του κοινοτικού δικαίου. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι το στοιχείο αυτό αποτελούσε επιχείρημα κατά της περιοριστικής ερμηνείας του πεδίου εφαρμογής των διατάξεων αυτών και οδηγούσε στην εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων στις διακρίσεις που οφείλονται στην αλλαγή φύλου του εργαζομένου.
- 42 Το Δικαστήριο θεώρησε ότι, στην πραγματικότητα, οι διακρίσεις αυτές στηρίζονταν κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, στο φύλο του ενδιαφερομένου. Η συλλογιστική αυτή, βάσει της οποίας συνάγεται ότι οι διακρίσεις αυτές πρέπει

να απαγορεύονται όπως και οι διακρίσεις που στηρίζονται στο ότι το άτομο ανήκει σε συγκεκριμένο φύλο, με τις οποίες συνδέονται στενά, περιορίζεται στην περίπτωση της αλλαγής φύλου του εργαζομένου και δεν ισχύει επομένως στην περίπτωση διαφορετικής μεταχειρίσεως στηριζόμενης στον γενετήσιο προσανατολισμό του ατόμου.

43 Η L. Grant φρονεί ωστόσο ότι, όπως και ορισμένες διατάξεις εθνικού δικαίου ή διεθνών συμβάσεων, οι κοινοτικές διατάξεις περί ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι καλύπτουν τις διακρίσεις που στηρίζονται στον γενετήσιο προσανατολισμό. Συναφώς, η ενάγουσα της κυρίας δίκης αναφέρει, μεταξύ άλλων, τη διεθνή σύμβαση για τα αστικά και τα πολιτικά δικαιώματα της 19ης Δεκεμβρίου 1966 (Συλλογή των Συνθηκών των Ηνωμένων Εθνών, τόμος 999, σ. 171), όπου, κατά τη γνώμη της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που συγκροτήθηκε σύμφωνα με το άρθρο της 28, η έννοια του «φύλου» περιλαμβάνει και τις γενετήσιες προτιμήσεις (ανακοίνωση αριθ. 488/1992, Toonen κατά Αυστραλίας, διαπιστώσεις της 31ης Μαρτίου 1994, 50ή σύνοδος, σημείο 8.7).

44 Επί του σημείου αυτού, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι η εν λόγω σύμβαση περιλαμβάνεται μεταξύ των διεθνών πράξεων που αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τις οποίες το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη κατά την εφαρμογή των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου (βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 18ης Οκτωβρίου 1989, 374/87, Orkem κατά Επιτροπής, Συλλογή 1989, σ. 3283, σκέψη 31, και της 18ης Οκτωβρίου 1990, C-297/88 και C-197/89, Dzodzi, Συλλογή 1990, σ. I-3763, σκέψη 68).

45 Ωστόσο, καίτοι ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα αυτών των γενικών αρχών συνιστά προϋπόθεση της νομιμότητας των κοινοτικών πράξεων, τα δικαιώματα αυτά δεν μπορούν καθ' εαυτά να έχουν ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης πέραν των αρμοδιοτήτων της Κοινότητας (βλ., μεταξύ άλλων, όσον αφορά το περιεχόμενο του άρθρου 235 της Συνθήκης ΕΚ από την άποιση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου,

γνωμοδότηση 2/94, της 28ης Μαρτίου 1996, Συλλογή 1996, σ. I-1759, σκέψεις 34 και 35).

- 46 Επιπλέον, με την ανακοίνωση της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην οποία παραπέμπει η L. Grant, το όργανο αυτό, το οποίο εξάλλου δεν αποτελεί δικαιοδοτικό όργανο και του οποίου οι διαπιστώσεις δεν είναι νομικώς δεσμευτικές, περιορίστηκε, σύμφωνα με τη διατύπωση που χρησιμοποίησε και χωρίς να παραθέσει ειδική αιτιολογία, να «παρατηρήσει ότι κατά τη γνώμη του η αναφορά στο "φύλο" που γίνεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 2 και στο άρθρο 26 πρέπει να θεωρείται ότι καλύπτει τις γενετικές προτιμήσεις».
- 47 Επομένως, μια τέτοια παρατήρηση, η οποία εξάλλου δεν φαίνεται να αντανακλά τη μέχρι σήμερα γενικώς αποδεκτή ερμηνεία της έννοιας της διακρίσεως λόγω φύλου που περιέχεται στις διάφορες διεθνείς πράξεις περί της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν μπορεί, εν πάση περιπτώσει, να οδηγήσει το Δικαστήριο να διευρύνει το περιεχόμενο του άρθρου 119 της Συνθήκης. Υπό τις συνθήκες αυτές, το περιεχόμενο της διατάξεως του άρθρου αυτού, όπως και κάθε άλλης διατάξεως του κοινοτικού δικαίου, δεν μπορεί να καθορίζεται παρά με συνεκτίμηση του γράμματός της και του σκοπού της, της θέσεως που καταλαμβάνει στο σύστημα της Συνθήκης, καθώς και του νομικού πλαισίου στο οποίο η διάταξη αυτή εντάσσεται. Από τις προεκτεθείσες σκέψεις όμως προκύπτει ότι το κοινοτικό δίκαιο, στο παρόν στάδιο της εξέλιξής του, δεν καλύπτει μια δυσμενή διάκριση στηριζόμενη στον γενετήσιο προσανατολισμό, όπως εκείνη περί της οποίας πρόκειται στη διαφορά της κύριας δίκης.
- 48 Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι η Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις, υπογραφείσα στις 2 Οκτωβρίου 1997, προέβλεψε την προσθήκη στη Συνθήκη ΕΚ ενός άρθρου 6 Α το οποίο, μετά την έναρξη ισχύος της εν λόγω Συνθήκης, θα παρέχει τη δυνατότητα στο Συμβούλιο να λαμβάνει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις (ομόφωνη απόφαση μετά από πρόταση της Επιτροπής και διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), τα αναγκαία μέτρα για την εξάλειψη των διαφόρων μορφών διακρίσεων, μεταξύ δε άλλων και των διακρίσεων λόγω γενετήσιου προσανατολισμού.

49 Κατόπιν των προεκτεθέντων, παρέλκει η εξέταση του επιχειρήματος της L. Grant περί του ότι η άρνηση που της αντιτάχθηκε δεν είναι αντικειμενικά δικαιολογημένη.

50 Επομένως, στο εθνικό δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η άρνηση εργοδότη να χορηγήσει εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών υπέρ του ατόμου, του ιδίου φύλου, με το οποίο ένας εργαζόμενος διατηρεί σταθερή σχέση, όταν οι εκπτώσεις αυτές χορηγούνται υπέρ του συζύγου του εργαζομένου ή του ατόμου, αντιθέτου φύλου, με το οποίο ο εργαζόμενος διατηρεί σταθερή εξωγαμική σχέση, δεν συνιστά δυσμενή διάκριση απαγορευόμενη από το άρθρο 119 της Συνθήκης ή από την οδηγία 75/117.

Επί των δικαστικών εξόδων

51 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Γαλλική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι οποίες κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με απόφαση της 19ης Ιουλίου 1996 το Industrial Tribunal, Southampton, αποφαινεται:

Η άρνηση εργοδότη να χορηγήσει εκπτώσεις στα εισιτήρια συγκοινωνιών υπέρ του ατόμου, του ιδίου φύλου, με το οποίο ένας εργαζόμενος διατηρεί σταθερή σχέση, όταν οι εκπτώσεις αυτές χορηγούνται υπέρ του συζύγου του εργαζομένου ή του ατόμου, αντιθέτου φύλου, με το οποίο ο εργαζόμενος διατηρεί σταθερή εξωγαμική σχέση, δεν συνιστά δυσμενή διάκριση απαγορευόμενη από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ ή από την οδηγία 75/117/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Φεβρουαρίου 1975, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών.

Rodríguez Iglesias

Gulmann

Ragnemalm

Wathelet

Mancini

Moitinho de Almeida

Kapteyn

Murray

Edward

Puissochet

Hirsch

Jann

Sevón

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 17 Φεβρουαρίου 1998.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος

R. Grass

G. C. Rodríguez Iglesias